

20052

VÄSTERGÖTLAND

Broddetorp

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

10/6 1949

Torstenson, Herman, 1948

Svar på ULMA:s frågelista 27
Åkerns beredning

75 bl. 4:o

/jfr acc. 17084, 19471/

20052

10/6 1949

Exc. OSD

Åkerens beredning.

Broddetorp, Gudhems härad

Västergötland.

Meddelare: Herrensägaren Karl
Nyden, född i Botorp, Broddetorp,
år 1875.

(Denna uppsats är en fortsättning
av uppsatserna "Åkerbrukets redskap
1. Krok" och "Redskap att odla och
bruka jorden". Till den förra av dessa
hänvisas under beteckningen C. R.
till den senare av dem under beteckningen R.)

A. Höst- och vårpläning.

Ett stycke mark, som brukas
 och där skördar kallas åker,
 best. f. åker, pl. åkra, best. f. åkra.
 Ett vanligt hemman, en gård,
 har sin åkerjord indelad i
 ett visst antal åkrar, jämf.,
 vardera utgörande ett sådes-
 lag, trässlåg, best. f. trässlåget,
 pl. trässlåg, best. f. trässlåga,
 och ingående i den bestämda
 ordningsföljd, vari samma
 sådespot, klöver eller potatis
 och rotfrukter återkommer
 på samma åker. Denna ord-
 ningsföljd för sådeslagen på
 en gård kallas cirkulation,
 serielagön. Endligt den

cirkulation, som brukar tillämpas
 i Broddetorp, bör varje gård
 ha inderlat all sin läker-
 jord i åtta trädeslag. För
 att börja cirkulationen kunna
 vi utgå från det år, då
 trädeslaget ligger i träde,
 träs, best. f. träs, plur. träs,
 best. f. träs. Sedan detta bear-
 betats under sommaren, sås
 där om hästen råg, råg,
 eller vete, vètö. Följande vår
 sås man i rågbrödden ut
 klöverfrö, kl. ö/vör frö. På
 hästen i juli-augusti skördas
 rågen (eller vettet), och senare
 (i augusti-september) väcks
 klöverfröet upp till hävklöver,
 hävkl. ö/vör. De följande tre

ären låter man klöver växa
 på åren. Det kallas resp.
 f^ös^ta^ssväl, äⁿd^ra^ssväl
 och t^re^ja^ssväl. Därefter
 plöjes medje årets klövervall
 upp på hösten, och följande år
 sås havre. Den årliga följande
 hösten plöjes havrestubben
 upp och havre sås åter. Det
 kallas te a s a i å t o r v ä l t a.
 Följande år brukar man ha
 potatis och rotfrukter på
 trädeslaget. Det händer
 ibland att man sedan så
 havre eller vicker, häv r i å t o
 v e k o f, i föregående års pota-
 tisjord. t ö l o v o f. Men oftast
 lägger man nog, i synnerhet
 på något större gårdar, detta

trädeslag på nytt helt eller delvis i träda, träö. Cirkulationen är alltså: träda, råg, tre är klövervall, två är havre och ett är potatis och rotfrukter. Den eller de åkrar, som tillhör samma trädeslag kallas ett jävö, best. p. jävö, plus jävö, best. jävö. Eftersom samma jävö om lästen oftast betas på en gång i sin helhet, är det oftast omgivet av någon hägnad, fré, antingen trä, stämur, häskak eller stängö samt ibland också avgränsat från de närande jävö genom diken.

Ordet län betyder det stycke jord, på vilket man sått eller

6.

satt samma slags rotfrukter
eller potatis t. ex. tötblän,
rötplan, rövelän, möröta-
län, pälsnäcklän (men även
pälsnäcklän) och röbetälän.
Trädgårdssång heter kyr-gastän.
Om lärtor vika på ett hälgårds-
land, kallas detta ätälän,
men är de sädde på ett åker-
stycke, kallas detta ätjäker
eller ätäker.

Ordet teg, tējō, förekommer
ibland i yngre dialekt, men
där endast i sammansättningen
vänstējō, vilket ord i äldre
dialekt alltid heter vänstjærjō.

Ordet fjærjō, best. f. fjærjōn,
plur. fjærjå, best. f. fjærjå (även
fjærjörå) betecknar den lilla

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson. 1948. BRODDETORP
VGL.
Frgl. 27

7.

teg av åhern, som plöjes i sam-
ma stycke och på samma gång.
Att plöja åhern kallas
te & p_röj_a. Det skedd^e kvind-
saktligen under hösten, då minst
tre trädeslag, j_ah_ö, skulle
hästplöjas. Att hästplöja kallas
te & h_öst p_röj_a. Det kallas
ohärd^e (och lika vanligt) te &
h_öst_a. Ex. ar 2 mö_ö kvar ut_a
h_öst p_röj_a = har vi mycket
kvar av hästplöjningen?
h_ara vr ar allt h_öst_a
= nej då! Vi ha redan "häst_a"
(Det s_g gjort färdigt all häst-
plöjning, som här göras denna
häst). Man fick även ofta
höra uttrycket h_öst l_öga
om detta arbete. Om t. ex. en

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson. 1948. BRODDETORP
VGL.
Frgl. 27

8.

arrendator skulle upphöra att
arrendera en gård och flytta
på den lagliga fardagen,
den 14 mars, så var han under
den föregående hösten skyldig
att "höstlägga" gården = följande
te a höstlägga gården (el. höst-
lägga på gården), d. v. s. höstpläja
alla de jättar på gården, vilka
enligt dess vanliga cirku-
larordning borde höst-
pläjas. Upplöst återmark
trappas på följande, best. på följande
(plumlis/saknas). Ex. gård utåt
2 på följande ordning se till om
såd gyller om föttera så = gå inte ✓
ut i den plädda åkeren, unge,
du ser väl, att du blir så
svartsig om fötterna så!

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson. 1948. BRODDETORP
VGL.
Frgl. 27

9.

Uttrycket te a höstgöra före-
kommer också som beteckning
för höstplöjning.

Det gälfä eller trädeslag, som
det var allra viktigast med,
att det verkligen blev höst-
plöjt, var trögasvål, den
läker, där det vänt blöven
trede året i följd. Detta välphög,
som det kallades, var det
styvaste arbetet både för
plöjaren och framför allt för
örngarna. Naturligtvis var
det ej så tungt i Broddetorp,
som på den stora Västgötaslätten
eller Vadstvaslätten, där jorden
är styv lera, ty Broddetorp
har endast lättare jordar,
sandblandad eller lallblandad

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson. 1948. BRODDETORP

VGL.

Frgl. 27

mylla samt mossjordar, men i allmänhet vill man nog ändå, i synnerhet efter torra somrar, vänta med välplöjninga, tills det kommer några ordentliga hästregn, som gjort även klövervallarna något lösare och mera lättplöjda. Hade man tillräckligt mycket folk, förhopp det att ej höra hästarna (eller oxarna) och en annan styrde plögen, men det var ej så vanligt. Naturligtvis var det dock fördvärandigt, när någon skulle lära sig att plöja väl, ty att då både styra plögen och höra hästarna är nästan omöjligt, ty den ovane kommer då att ideligen

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson. 1948. BRODDETORP

VGL.
Frgl. 27

plöja särnjör, d. v. s. plöjen
 kappar upp ur jorden gång
 på gång. Och de blir plöjningen
 såsom sådan ganska värdefull.
 En bra plöjare, som har
 starka krafter att plöja med
 och bra jord att plöja, där
 jorden också har lagom
 fuktighetsgrad, kan plöja ett
 tunnland, ett tönndäck, per
 dag. Men då måste som sagt
 åkeren vara lättplöjd (lätt
 vara lättplöjd). Den tilla eller
 sliva av jorden, som plöjen
 vänder upp, kallas ena plöjssiva
 (eller plöjssiva) best. f. plöjssiva,
 plur. plöjssivar, best. f. plöjssivara. ✓
 Den fås i jorden, där plöjen
 gått fram och där plöjssiva

alltså legat, kallas ena plöy^oför,
 best. f. plöy^oföra, plur. plöy^oförar,
 best. f. plöy^oförora. ✓

ett helt jä^o plöjes icke i ett
 enda stycke utan indelas för
 plöjningens skull i mindre
 stycken, som kallas fjär^oja.
 Fjär^oja, best. f. fjär^ojan, plur.
 fjär^oja, best. f. fjär^oja el. fjär^ojar.
 På sank jord, massjord, mässajör,
 skiljas ofta två fjär^oja från
 varandra av diken, men så
 brukar icke vara fallet på
 vanlig åkerjord, kårva^osjör.
 Varje fjär^oja är en plöjnings-
 enhet (eller plöjningsfigur). En
 fjär^oja kan plöjas på två
 sätt. Utöingen så, att man plöjer
 två plöj^oskivor, plöy^osvor, så

att de ligga intill och mot varandra
 längs en mittlinje på fjärgjån. v
 Det kallas te a laga up en
 p^höyrög. Det kallas dira te
 a s^hs up en fjärgjå. Om man
 fortsätter plöjningen så får
 man förstas till sist vid vardera
 kanten på fjärgjån en tom,
 plogfåra, ena tomer p^höy^hst.
 Det kallas ena väs st den
 vattenfåra). På ussar, mssä, hommar
 denna att ligga på båda sidor
 om fjärgjån längs de dires-
 kanten, som begränsa fjärgjån,
 medan p^höyröggen, som stgt,
 ligger längs mittlinjen (och
 långdlinjen) på fjärgjån. Alla
 p^höy^hst^{er} ligger då lutade mot
 mitten av fjärgjån, mot p^höyröggen,

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
v H. Torstenson, 1948. BRODDETORP

VGL.
 Fgl. 27

Den ena hälften av dem från
den ena sidan, den andra hälften
av dem från den andra sidan av
fjærjån.

Eller också kan man plöja en
fjærjå på alldeles motsatt sätt.
Det kallas te a st s r sår en
fjærjå. Då börjar man plöjningen
t. e. på en mässafjærjå med
att plöja en færd längs vardera
av de båda yttre sidorna av fjærjån,
alltså vid Dikesrenarna (om det
är på sank mark) och så att
plöjrytorna lutar mot Dikesre-
narna och i riktning från
mitten av fjærjån. I stället för
en plöjrytt i mitten av fjærjån,
blir där nu, när man kommer
till slutet av plöjningen (alltså

i mitten av fjärgjön) ena väsföt,
 från vilken alla physivort luta
 mot ytterhanterna av fjärgjön.
 håluten mot dess ena ytterhänt
 och den andra håluten mot den
 andra (den motsatta). Vid de båda
 kortsidorna av en fjärgjå
 måste man plöja en vänsfjærgjå,
 eftersom dragarna av natur-
 lliga skäl (de ha ej utrymme nog
 djärtill) omöjligt kunna draga
 plögen ända ut till kanten
 av fjärgjön. Om inga dihen
 hindra, d. v. s. på lixfvatsjöf.
 behöver man dock ej för varje
 fjærgjå plöja en vänsfjærgjå.
 Utan man kan lägga upp en
 gemensam vänsfjærgjå för hela
 gård vid varden av dess kortsidor

ena vassför bör vara ren och
 ej fylld av lösa jordstycken, detta
 för att vattnet under vintern
 och våren skall lättare kunna
 rinna bort. I synnerhet är
 detta viktigt, där jorden ej är
 så lätt genomsläpplig för vatten.
 ena vassför hållas också
 ena stätt för. Vill man ej plöja
 en vassfjærja på viftligt
 sätt, d. v. s. antingen st & röp-
 an eller st & rækn, utan vill
 lägga alla pågysivora antingen
 i riktning mot eller i riktning
 ifrån den redan plöjda åkeren,
 så måste man söta tönä
 en gång för varje för, man
 plöjer upp på vassfjærjan.
 Detta är dock mindre vanligt.

Oftast plöjes vänsjöfjärjon som
 en vanlig fjärjö. Men tręsasvål
 har man också att plöja upp
 det järö med hävraströb, där
 man föregående års höst haft
 välphöjd på det årets tręsasvål.
 Detta järö har nu i fråga om
 plöjning äter välta. Det kallas
 så, därför att föregående års
 nu ruffnade klöverstubbe
 ofta långa stycken synes på
 de "äter välta" gamla "plög-
 skivorna" (eller plögtiltorna).
 Den hävrestubb där det följande
 år skall bli träda, tręs, plöjes
 icke om hösten utan först
 under följande försommar.
 Det järö, där det varit potatis
 och rotfrukter, tölör ar över

a rötter, kan man, om det är
 knäppt om tid på hösten, d. v. s.
 om frosten kommer tidigt, låta
 vara oplöjt till följande vår.
 Doch bärkar man åftvinstone
 försäkra hinna sora tölöjöpä,
 vilket oftast sker icke med
 plog utan med krok (se t. k.
 teckningar och foto). Hur noggrann
 man än varit, då man plochat
 upp potatisen, finns det näm-
 ligen åtskilliga potatisar
 kvar i jorden, och dessa vill
 man vid krökninga plocha upp
 ur jorden, ty bli de kvar-
 liggande över vintern, frysa
 de i allmänhet bort och bli
 odugliga till den tid på våren,
 då jorden eljest skulle köras

för sådden.

Utom välpräglad och äter välta
färdkom också plöjning av
vanlig havrestubb, hägrastub,
vilken art av plöjning kal-
lades stubpräglad. Det var
betydligt lättare än välpräglad.
Utdaftsvis kunde, om frösten
kom tidigt på hösten, en del
sådant stubpräglad få anstå
till vintern. Men det var, som
sagt, blott i undantagsfall.

Angående plöjningen av en
fjærgh, så berodde det ej av
godtycke, om man skulle
börja plöjningen med en präglad
i mitten av fjærghen, eller om
man skulle börja plöjningen
vid de båda ytterkanterna av

fjærjøn med ena mētør för (ena
 vās för) i mitten på fjærjøn. ✓
 Ty hade man vid fjærjøn
 års pläjning stäät rhöp en
 fjærjøn, så mäste man vid
 detta års pläjning stä 25 år
 och tväntouf. Där man föra
 året stä för en sista fjærjøn,
 där mäste man detta år stä
 för en fjærjøn.

B. Trädesbruk och gödsling.

Träde heter träd, best. f. träd, ✓
 plur. träd, best. f. träd. Att an-
 vända ett jät till träd kallas
 te a læga i träd. Det kallas
 även te a träd jät eller passivt
 uttryckt jät sa träd. ✓
 Även en

träer jösa. Det jäso, som skulle
 lagas i träer hade vanligen
 föregående år blivit hade -
 Det var alltså oplöjd härrastub.
 Emellertid växte där ju under
 våren och försommaren alltid
 upp något gräs och om inte
 annast ogräsarter, varför
 man brukade släppa vall
 kreaturen där några dagar.
 Det som växte där, kallades
 träessbets.

Pedan kreaturen betat av
 detta, vidtog den första åtgärden
 för att bereda jorden
 på träet för rågsådden
 under höfsummaren häst.
 När följer nu träessbruket i
 åren = Beredningen av trädan,

skildrad i ordningsföljd.

Först hördes gödseln ut och
spriddes över åkern. Det kallades
te a spraut gösta samt te
a spre a ut gösta. Fjälva ar-
betet med det sistnämnda
på åkern kallades te a spre
gösta. Sedan detta skett, plöjdes
gödseln ned i vanlig ordning.
Därefter följde den åtgärden
som kallades te a sprut up
träet mæ krök, d. v. s. man
hörde med krok tvärs över
alla fjärrgårdar för ve för
(= fåra vid fåra) på gård. Detta
kallades te a tvärs träet
eller te a tvärs a träet mæ
krökön.
Härefter harvades trädet

med kärhär^v ibland både
 tre och fyra gånger för att få
 rent föl och vä^s. På slått^harvade
 man trädt. Sedan fick man
 plöja det igen och då lägga det
 i rikliga fjärrgå. Därefter
 gjordes åter en behöblig har-
 ving, och sedan var fältet
 färdigt för rågsåden. Den
 skedd^e för haf^d ut en såalöp,
 gjord af tunn, böjd träspån
 och rymmande en hal^t skäppa,
 ena träspåna. Sedan mäl^a en
 ne så^a frügen o l v e t
 m^e ena släthär^v a te sist
 se bält^a en akör. a sⁿ a s^a
 s^u h e n u p v ä s f ö r r p a d
 stäl^a s^u m v a s i l ä n t a ; s e d a
 myllade man ned säden (rågen

eller vetet) med en slätt harv
och till sist bultade (vältade)
man åkern. Och sedan så körde
man upp vattenfåror på de
ställen (av åkern), som vara
sanka (sidlänta).

Att jord legor i träns betydelse
ju, att den det året vilas och
ej ger någon skörd. Men ut-
trycket finnes också i över-
förd betydelse. Någon gång
får man höra om en människas
som skall betecknas som lat
att han eller hon får tränsa sig.
Vida vanligare är dock uttrycket
i negativ form om en männi-
ska, som är mycket flitig
eller av omständigheterna
tvungas att ta ut sina

kräften till det yttersta. Järven
 på en sånoli mänto lega
 i träsk - så en kända hinda
 a göta allt ta götvar = ja
 den får då, sanning i mig, inte
 ligga i träde, om skul skall
 kunna hinna sköta om allt
 detta själv!

Tillfälliga förarbeten på träsk
 Ett av de första arbeten man
 om möjligt, gjorde på träsk,
 sedan börja arbetat det
 sparsamma gräset där, var
 att försöka stena röja träsk
 En del stora stenar, som
 skulle blivit alltför skövliga ✓
 (= ohandterliga, omöjliga att hantera)
 sprängde man med krut, som
 kopierats i kulan och lagts in

i hål, huggna i stenarna med
 stenslät (se R techn. 3c) och
 stenslätga (se R techn. 3b). De
 söndersprängda stenslätterna,
 bortfördes sedan med stenslätga
 (se R techn. 4 och 5) eller på stenslät.
 Vid en del stora stenar grävde
 man mycket djupa hål eller
 gropar, varifrån sedan med
 ena väkt eller ett järnspēt
 vrälte ned stenarna, varefter
 hålen fylldes med jord.
 Detta kallades te a dröymkä stena ✓
 (= att dränka stenarna). Hålen, var
 stenen föll, måste då vara
 så djupa, att den matjord,
 som täckte den "dränkta" stenen,
 fick så stor tjocklek, att plögen
 vid plöjning obehindrat gick

fram genom den över stenen
 utan att skapa emot den.
 Fördelen med detta förfaringssätt
 i stenbunden åkerjord var den,
 att matjorden höjdes till sin
 nivå i den krets öder och omkring
 den "dränkta" stenen. Tog man
 däremot bort en stor sten,
 så som vid sprängning, så
 sjönk matjorden i och omkring
 hålet efter den borttagna
 stenen i åkern. Detta kunde
 ofta till följd, att nya stenar
 runt omkring hålet kommo
 upp så högt i jordytan, att
 plögen sprang på dem och
 de i sin tur behövde tagas
 bort o. s. v. - en circulus vitiosus
 alltså.

Sprängda eller eljest upptrutna
 stenar bortkärpes och lades
 som hägnader kring jäst i
 s. h. stämpurna. Endast undan-
 tyssvis staplade man upp
 dem över någon jättesten
 jämfäst, stén till ett sten-
 räs, sténrör. Ibland användes
 stenarna också till laga
 ständiga, antingen öppna
 diken med murade ständiga
 - så gjorde man ofta ifall
 en liten bäck, en rönmarö,
 eller ett avloppsdikey gick
 fram mellan åkrarna, jäst
 eller också täckdiken, fyllda
 med sten. Sådana ständiga
 lades ända till en meters
 bredd även vid diketts botten.

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
 H. Torstenson. 1948. BRODDETORP

VGL.
 Frgl. 27

Man lade stora stenar under
 och fyllde med småstenar,
 och överst lade man dike-
 torven, dikstörva. Ett så-
 dant täckt spendike var en
 art av röstadiga, som
 användes för att befria en
 åker från bottenyra,
 bötorsyra. Andra arter
 av röstadiga voro sådana
 täckdiken, där man som
 fyllnads material använde
 lera, jäst (gröt), ås och dyl.
 Det behövdes, när man skulle
 dika ut en surhåla, en
 sūrkhåla, där det var sälsög
 mæ våtnärar, münar,
 där det var et sūr i åker
 o. s. v. Skulle man lägga ett

täckdike av jäs^tö^ver^ko, lade
 man först en mängd korta
 stammar av gjör längst upp
 i diket (d. v. s. vid den änden där
 diket, varifrån vattnet skulle
 rinna) och sedan, stödda snett
 mot dessa, längre gjör efter
 varandra lägs hela diket.

Övanpå detta jäs^tö^ver^ko lade man
 enö, och övanpå detta torvar,
 och så fyllde man till diket
 överhäft med jord. Man kunde
 även lägga ett sådant dike,
 röstadiks med enbart enö.
 Man lade då enets rotändan
 nedåt diketts botten och en-
 kvistarna snett uppåt och till
 bakre (från diketts mynnings
 riktn). Enet täcktes sedan

med torvar och ovanpå dem jord
till dihetts överkant. Alla färd-
dihen av vilka slag som helst
måste vara täckta med ett
så tjockt jordlager, att plojen
ej når ned till färdilfningens
material. Utloppet från färd-
dihet kallades äga = ögat på
rösta diket. - Skulle man
gräva nya dihen, gräva nia
ldikö (dikö, best. f. diket, plundikö,
best. f. dikä), bestod första åtg-
ärden i att strecka ut dem,
te a sträcka ut t_um, d. v. s. man
tog ett långt, smalt och hårt
snöre, et dikösnöret, och spände
det medelst i den blivande
diheskanten nedslagna små
pålar i en rak linje, där man

ville ha dihetts ena kant. Därefter
 vidtog den åtgärd som kallades
 te o^lsteka ut diköt (el. diköskäntan).
 Det skedde medelst en särskild
 sorts järnsködd spade, en stek-
 spä (se R. techn. 2 c). Sedan man
 med detta redskap stököt ut
 en rak linje längs det spända
 snörets hela längd, flyttade
 man snöret med dess små
 pålar till den andra sidan,
 till det som skulle bli dihetts
 andra sida, parallellt med den
 första och spände det där, varefter
 man på samma sätt stak ut
 det som skulle bli dihetts
 andra kant. Därefter tog man
 med en vanlig spade, diköspä
 först bort yttlaget 2 mäl. 52

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
 H. Torstenson. 1948. BRODDETORP

VGL.

Frgl. 27

bägge utstokna dikaskäntora,
 alltså grästovorna och mat-
jordslaget, grästörva & mat-
jörva. Och sedan höll man på
 och skottade bort jorden så
 djupt som dihet skulle bli,
 d. v. s. äna ner i äfva = ända
 ned i alven (= smängel eller
 smängellera, som låg under mat-
jorden i dihet). Sedan tog man
 då bottenlaget, bstentäkst,
 d. v. s. man gjorde själva dihets
botten i ordning till den
bredd och det djup, dihet var
 ansett att få. Ulfgefår på sam-
 ma gång putade man av
dihets stigar genom att som
 det hette ta sträntora (d. v. s.
dihets snett uppifrån och ner mot

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
 H. Torstenson. 1948. BRODDETORP

VGL.

Frgl. 27

botten lutande hauber). Därtill använde man en särskild, järn-
skodd spade, stäntaspår (se R
techn. 26). Var det fråga om ett
gamvalt dike, som rensats,
brukade man ta bort den
uppstående dikehaut, som
skilde dikebotten från väsföra
på den plöjda åkeru intill.
Detta kallades te a pålä diköt.
Vattnet ifrån väsföra hade
då lättare att rinna ner i
själva diket. När man rensade
gamla diken, högg man alltid
bort uppväxta småträd och
buskar på dikehauterna och
i diken, vior (vidjan), būs-kö,
best. f. būs-köt (buskage), steklina
(uppväxta skott) och thūs-kö, best. f.

tüs-köt (bushage, bestående av små träd) även tüs-kå, best. f. tüs-kå, plur. tüs-kör, best. f. tüs-körä (ena tüs-kå betyder ett litet träd, björk, sälg, al, gran eller fur, som väser bushliknande eller fruknyp med massor av långa kvistar såsom ofta sker, när små träd växa i diken och på dikekanter).

et ävlspsdika är ett dike, som samlar vatten från flera mindre, öppna diken eller från täckdiken, röstadika, och leder det ut i de största dikenna, frödikana, där det går mycket vatten. Dessa leda sedan ut vattnet i någon kanal, bäck, å eller sjö.

När man skulle gräva dike,
 gräva diken, och även när man
 skulle rensa gamla diken, var
 det ytterst viktigt, att man
 såg till att bottnen kom att
 ligga så, att vattnet verkligen
 rann undan i diket, en fets
 se ätö sat, ta bfe red vör
 hääl = man fick se till att det
 blev bra lutning (= hääl) (Verbets
 luta heter i dial. hälä, hälä,
 häläät. Rsp:s hålla heter i dial.
 också hälä. Ex. te a hälä väton
 i et hääl = att hålla vatten i
 ett hääl. Rsp:s en håll = en sten,
 heter däremot i dial. ena hääl).
 vara ryon hääl på et diken
 så bfe va ryst ün ar fäl
 utan da bfe va väkväten

2 diket så våtönt stå stél dar
 = var det ingen lutning på ett
 dike (d.v.s. lutande dikebotten),
 så blev det intet undanfall
 (= vattuet rann icke undan) utan
 då blev det bakvatten i diket
 i det att vattuet stod stilla där.

Skulle man göra broar
 över dikenna emellan gårderna,
 jåpå, så kunde man, om man
 hade tillräckligt med sten,
 göra detta i form av sten-
 krummar, sténtränor. Eller
 också kunde man lägga tre
 eller fyra korta stockar tvärs
 över diket s.k. änsfägara, och
 över dem i diket längdriktning
 lagda och spikade plankor eller
 liknande stockar, s.k. Kåsvå

(Kf8vå, bet. f. Kf8vån, plur. Kf8vå,
 bet. f. Kf8vå). Påson namn på
 detta senare material kan
 man även använda ordet Kf8v,
 bet. f. Kf8vot. Ex. a på inägara
 kan en s2na lägga Kf8v = och
 på underliggarna kan man
 sedan lägga kluret virke (= klunas
 stökar). Den vid sidan av
 diket på åhern upphastade
 diket för den kallades diks)öf,
 om man omedelbart efter
 arbetets (med diksgrävningen)
 avslutande eller kort tid
 därefter, spridde ut denna
 jord över den bredvidliggande
 åhern. Den spreds i så fall ut
 med spade eller grep, grépöf.
 Prästarna från matjorden

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
 H. Torstenson. 1948. BRODDETORP

VGL.
 Frgl. 27

hachade man i så fall sänder
med spaden. Det kallades te o
haka dikost^{er}v. Fick dike-
jorden däremot ligga kvar vid
sidan av diket och bli beväxt
med gräs kallades den dikostväl.

sedan allt arbete med
sten och diken var färdigt
på träöt, hördes gödseln ut
och spriddes, inman den i det
föregående nämnda första
plöjningen av träöt ägde
rum. Gödseln till träotan
hördes nämligen aldrig ut
på vintern utan alltid omedel-
bart innan den spriddes ut
över träöt. Angående gödsel,
gödselkörning och gödning i
allmänhet, kan först nämnas,

att i äldre tid inga som helst
 andra åtgärder vidtogas för
 gödselns frivarning, äm att den
 dag efter dag samfades i en stor
 hög på btra marken och under
 klar himmel alldeles utanför
 ladugård och stall. Där låg
 dönsstån med dess annek
 dönsstämpan. Under häftiga
 och ihållande regn blev den
 senare så full sått ta fjöä
 (= så att det rann över alla bräddar),
 och då behövdes sannoligen
 på många gårdar den av stena
 stenar bilt torvor byggda fämsbröa
 mycket väl för att fjökä få
 (= folk och få) över huvud taget
 skulle kunna komma ut
 och in i ladugården. I y dial.

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
 H. Torstenson. 1948. BRODDETORP

VGL.
 Frgl. 27

kallas dönjästän även jöselstän.
 I den vräktes då ofta ut kullen
 om buller de olika slagen av
 jösel såsom lågasjösel, svina-
 jösel, kårvasjätt och färassjätt
 eller sörassjätt även kallad
 färassjätt eller sörassjätt. Däremot
 samlades gödseln från stallet
 oftast särskilt för sig utanför
 stallet. Nästa jösilla användes
 nämligen företrädesvis för gödning
 i trädgården och kårassjätt, därifrån
 att den ansågs värt mat
 och mera drivvärd (=drivande).
 Likaså hade man kårassjilla
 särskilt.

På 1890-talet började man
 göda åkrarna genom att
 på vissa jordar utströ bränd

och släckt kalk, varpå finns
 god tillgång inom församlingen.
 Ett upprat/ovantligt och helt
 oprövat sätt förökte en bonde
 för att göda sin åker. Från
 den närboende slaktaren
 köpte han flera tunnor blod,
 som han förslade hem och
 hällde ut över ett rätt stort
 åkerstycke, där han sedan sådde
 ärtor. Den gödningen blev
 emellertid väl kraftig, och med
 en humoristisk glimt i ögat
 berättade bonden sedan, att
 där bfe svart, där kam ärt
 ena ärtå = Där blev svart! (på
 fältet). Där kom aldrig upp en
 enda ärtå! - Att "så fti blodbe-
 stänkt mull" är tydligen icke så

lyckat, om man som denne
 kunde verkligen gör det som
 ett agrikulturellt experiment!

Detfordan, som användes,
 när man skulle köra ut gödsel
 till åkrarna, te och sörta jösel,
 var den vanliga arbetsvagnen
 men ofta förbedd med en
 särskild för detta ändamål
 använd jöselbåstän, vilken
 till formen dock i intet avseende
 skilde sig från den vanliga
 vagnbåstän eller vagnhäcken
 och oftast var en äldre sådan.
 På vintern, då man körde ut
 gödsel, som sedan skulle an-
 vändas att göda med för
 potatis och rotfrukter samt
 vicker (véträ), användes en

vanlig mèbstån (el. mèabstån) med mèbstnagrinar som sidor. Men till frumen skilde sig icke heller denna från den som användes vid andra körslor (t. ex. vid kvannresor). Det förekom i äldre tid mycket ofta, att detta arbete fördelades så, att kvinnfolk ha hävda jösel, medan karlarna körde ut tassen till åkeru, kára stöfö. Verktyggen voro dönnagräpör både när man lastade (lästå el. lāså) och när man spröda jösel (= sprödde ut gödseln på åkeru). Trögående myllandet av gödseln, så skedd detta på träst med plög (se R. teckn. 7) men eljest

45.

ofta med KRÖK. Och var det mycket
brättom med arbetet och det
eljest lät sig göra, kunde man
lokså härvid när jösta. Pö-
ningen av åkrarna hade na-
turligtvis den största betydelse
för skördarna. Det blev stor
skillnad mellan en jödar åker
och en utsügen (el. utsügen)
åker.

C. Vår- och hästsädd.

Allt det arbete med jorden
och med sädd och potatissätt-
ning, som borde göras på våren,
kallades med ett gemensamt
namn te a jara vår. I fråga
om sädden skilde man också

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson. 1948. BRODDETORP

VGL.
Frgl. 27

på våsårna, då man sådde
våsåra och höstsårna, då man
sådde höstsåra d. v. s. rågen
& vete (rågen och vetet).

På den jordman, som kallas
mössajåk (svartmylla på sank
jord) och som förelkom på mössa-
fjällen och på hela mössajåk,
på en del gårdar samt på må
(på de stora, nu odlingsbara
markerna kring Hårbyåns
utlopp samt vid Hårbyåns
förelkom det, att man sådde på
tåren (sådde på tjälen), d. v. s. man
bearbetade jorden så pass, att
man kunde så och mylla såden
innan tjälen gått helt ur jorden,
emedan dröjarna då ej sjönka
ner i den låsa mossjorden.

47.

Det gick till så, att man först
 hanterade med ena krökpenahärv
 (se R techn. 9 och 10), så sådde man
 och därefter blev såa mülator
 med ena krökpenahärv, ty
 endast en sådan kunde müla
 tillräckligt djupt, när man
 sådde på tå. I vanlig jord
 väjade väsarbetet mycket
 och det var att bryta jorden.
 Det bestod i att man väjade
 härva på första må ena
 krökpenahärv, alltså an-
 tingen ena kärhärv (se R
 techn. 10 och Bild I och II) eller
 andra ena slyhärv (se R techn. 9).
 Var det bra väder, så att
 jorden lätt lät reda sig isär,
 tyckte man att: nu är det

Landmålsarkivet Uppsala 20052
 H. Torstenson. 1948. BRODETORP

VGL.
 Fgl. 27

vär förnu rëär jöva säk.
 Efter den nämnda djuphäv-
 ningen var fältet skärret
 ock då sådde man. Efter sådden
 skulle det sådda mätas.
 Det gjorde man antingen med
 ena firkanter kärhärva
 eller med ena trekant
 sätthärva. Därefter skulle man
 sätthärva med ena sätthärva
 (se R techn. 11). Till sist skulle
 man bättä hela fältet. Det
 gjorde man med en bätt (se R
 techn. 12 och 13). Det var emellertid
 icke alla år, som jorden lät
 reda sig lätt. Var det allt för
 mycket regn, så att jöva
 var slit, så fick man ofta
 hära klävas över att de kjenär

(D. v. s. jorden klemmar sig fast vid
åkerbruksmiddslagen) eller ock
sade man då æ skit eller då
kæyar vé.

ÿ fråga om jord, där det
föregående höst skördats potatis
(tölör) alltså tölör och även
på ställephöj kunde man
på våren börja arbetet med
att tvärrä mä krök (se Å. K.
teckningar och foto). Oftast hade
man i äldre tid ock, äk så,
som dragare och på mindre
gårdar och ställen även kor,
som gjorts kärvana, tåmā.
Redan man tvärrät mä
krök var det lämpligt att
sitæthärva på länna (slätt-
härva på längden). Val det därmed

förut plöjt eller kroat "på
 längden", var det förstås lämplig-
 higt att antingen tvärrå-
 åkern med härva eller också
 härva på sneda (hava snett
 över åkern). te a sneda betyder
 att köra med havan på sned
 över de förut ködda fälarna.

Den del (reusa) av åkern, som
 blir havad genom att man
 kör en gång över den med
 havenkallas et härvdrå.
 (härvdrå, best. härvdrät,
 plur. härvdrå, best. härvdråna).
 te a sätå mäla betyder att,
 då man kör ett nytt härvdrå,
 lämna en reusa av åkern
 oharvad emellan härvdråna.
 Om det efter havningen blev

stora torvar på åkern, så fick
 vilken av arbetsfolket, som
 var ledig till det, gå och haka
 torv. Det blev dock sällan
 så stora torvar ute på åkern,
 men i fråga om uppkastad
 och på åkern utspridd dihes-
 jord, kunde man nog få
 gå och haka torv.

I slutet av april började
 det vara säkert (= åkern be-
 redd att så). Då körde man
 ut säckar med säasä (= ut-
 sädessä) och ställde ut dem
 med vissa mellanrum på
 åkern och intill åkerberanna.
 Då tog husbonden, h_us**u** b_on, (el. h_un g_ust_uv_or) på sig en rem
 med en möh i öfver högra axeln

52.

(så ar em och så a krök) och
haken hakade han i en liten
haspa (ena lita hasp) i hanteln
av såalöpön (oftast såde man
dock såalöpön). På gick han
till en av såchabna vid åker-
hanteln och fyllde såalöpön
med såchen med såasä. Med
vänstra handen höll han
ytterhanteln av såalöpön
(innerhanteln hålls uppe genom
att såa krök en var hakad
i den lilla haspan vid inne-
hanteln av såalöpön), och med
den högra handen sådde han såden.
Såalöpön rymde ungefär en
halv släppa såd. Den val
sopås um et häsäp skrö m ä.
I äldre tid sådde man alltid

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson. 1948. BRODDETORP

VGL.
Frgl. 27

för hand och alltid endast med en hand. Varje näve såd, som kastades ut, kallades et käst och man kastade växelvis åt höger och åt vänster snett framåt om den som sådde, men alltid sådde han endast med högra handen. Läckarna vid elken på åkern varo ställda så, att det gick lätt för den sående att fylla på ur dem och i säddöppan.

När man sådde rövar, rövrör, tog man fräet i en butelj, en botäl, över vars hals man lagt ett band av läder. Det gick också över buteljmyningen, men här hade man gjort ett hål i

54.

lädret, så pass stort, att rövfröet,
rövfröet, kom fram i en
lagom ström för sådden.
Och så gick man med båtäl
och sådde i en förut ritad
liten fåra i rövfarans kamm
2 ena ritå 2 käman på
rövfröa. Rövåningsmaskinen
förelkomma i slutet av 1800-
talet - i Broddetorp dock först
på 1900talet. I Botorp började
man använda sådden maskin
år 1906.

När man sådde havre,
såg den som sådde själv utan
svårighet hur långt han
satt på åkern, när han kom
ändtå vänta a sådd, men
om det t. ex. gällde att så råg

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson. 1948. BRODDETORP
VGL.
Frgl. 27

i mycket torr jord, så fick en
 kull, kår, gåt längs den sådda
 kanten i åkern. Detta kallades
 te a g a r m ä l ä . Om man
 sådde klöverfrö, vilket skeddde
 på våren, brukade en man
 eller ett barn följa den sående
 och lägga ut en rad halv-
 strån, som i rågbrödden
 visade, hur långt klöverfröet
 nått vid föregående väpnå.
 Att så klöverfrö i rågbrödden
 på våren kallas te a s a r j e n .
 Sedan man skördat rågen
 på hösten, synas de uppväxande
 klöverplantorna i rågstubben.
 Denna klöver kallas klävkrövert.
 Det där är detta samma fält
 först a s i v ä l . Denna åker bär

sedan klöver ytterligare två
år. Den röres under tre år
icke av plögen. Det är därför
insåendet av klöverfrö i
rågbrödden kallas tesa ryén.
jäst o ryénsät. Detta klö-
verfrö, som sås i rågbrödden,
får ligga, där det fallit. Det
blir icke på något sätt
myllat, mütät.

Om rågen under vintern
dätt ut flächvis, sade man:
dar ar rügen got ut dar
o fullt o barå frækå.
Vad flächarna stona, var
det förstås nödvändigt
att så om med vårsäd/te o
sa tm. Om man däremot,
när man sådde, lämnade en

57.

reusa av åkeru obesädd emel-
lan två olika växer, kallades
en sådan obesädd reusa för
et kalásabör och sådana
fläckar ansågos varsla om
någans död i gården. - Någon
bättre av rågbrödden på
vären förekom i Brodetorp.
Däremot kunde man för att
rågbrödden skulle över-
vintra bättre om hästen, låta
fären beta i den alltför
tjocka rågbrödden, ty om
den var för tjock, kunde
den lättare brutna under
snön i all synnerhet om marken
var dåligt tillfrusen under
snön = dåligt växerfrüst.
När man sått och slättharvat

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson. 1948. BRODETORP

VGL.
Frgl. 27

rågältet om lösten, körde man
 upp vassfåror (vattenfåror)
 eller tvärfåror (tvärfåror) i
 rågen alldeles omedelbart efter
 det sådden var färdig, detta
 för att vatten under lösten,
 vintern och våren ej skulle
 bli stående och frysa till på
 fältet och så döda rågbrodden.

Den första maj skulle
 ärtorna, ärtor, sä. Linet skulle
 sä på Urbau-dagen. Då man
 myllade linet skulle man
 ha en lättare harv ena trä-
 penahärv, ty linfräet fick
 ej myllas för djupt, en fey
 borts mitt i hörfötter
 djupt. På Beda-dagen skulle
 gubborna sä i brädgården

på gürkolēsta, på gurklisten,
 för att de ej skulle skadas
 av jännätternas (nattfrosten
 under nätterna 6-10 juli) frösta-
 re sula ta skäda ut a järättra
 (el. frösta järättra sula tarum).

Arbetet i trädgården och
 höstträdgården, i trädgården
 i köksgården, sköttes i allmänhet
 av kvinnorna, kvänföskta,
 i synnerhet var detta fallet
 vid de egentliga bondgårdarna,
 där ju utänner, kätar, just vid
 denna tid hade somt allra
 mest brättom med väranbetet
 i jorden. Beredningen av
 trädgårdssängarna, läna, till-
 gick så, att man först skaffade
 det gödrel, antingen kärde

60.

man dit den eller helt enkelt
var dit den i någon gammal
st^hek^hör^g och spridde ut
den över j^oha, där låna skulle
bli. Därpå skulle man k^ast^a
j^oha m^ae en sp^aä a s^rna
kr^ata m^a r^edit - kasta jorden
med en spade och sedan kratta
den väl. Sedan detta var gjort,
och k^högan låg i ett stycke
krattad, skulle man mäta
ut, hur breda de olika låna
skulle vara (och med gångar
emellan) och rita upp f^änder
eller små f^äror i det försäina
(f^ä s^adden). När såddes då
på olika låna m^arot a fr^ö.
p^als^ona a k^öfr^ö och r^öbe^hfr^ö.
På flera låna brukade man

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson. 1948. BRODDETORP
VGL.
Frgl. 27

sätta ätär. Man lade ut ärtorna
 med lagom avstånd, 5 à 6 cm, emel-
 lan och stötte sedan ned dem i
 de små färonas botten ett par
 cm ^{med fingret} ~~katull~~ nylade sedan igen
 färona med väkån på katten.
 När ärtorna sedan kommo
 upp och blivit 1 dm höga, brukade
 man spröta rûm, varvid
 man satte ner (75 cm à 1 m långa)
 ätäsprötär mellan varandra
 eller var tredje ärtplanta.
 ätäsprötära/ bestroda oftast
 av smala, långa hästbjäpa.
 Man sprötä om det var sådant
 slag av ärtor, som växte i långa
 rebor, såsom tûmäätär och
 sskärätär (tumärtor och rocher-
 ärtor). Däremot behövdes ju inga

62.

sprötär om det gällde låga
kröppätär och dylika lågt växande
sorter. Plutligen satte man
och så potatis, stölar, på något
lån, då vanligen på någon
tidigt växande sort t. ex. amerikar
även kallade tidrar. De voro
svagt röda till färgen och av
denf fide man tidigt färsk pota-
tis. Denna potatis sort hade
vita blommor och när de vita
blommorna slagit ut, då kunde
man böija gräva under stånden
och finna den första färsha
potatisen för säsongen. Man
tog dock fide upp potatisständer
utan endast grävde med
händerna runt omkring och
plodrade upp de färsha potatisar.

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson. 1948. BRODDETORP

VGL.

Frgl. 27

man så fann, tills man fått upp
 så många som för tillfället be-
 hövdes, men själva ständerna med
 de minst vänta rothölarna
 fingo stå kvar alltjämt.

sedan man sått och satt på
 alla körgastarna och myllat
 ner det sädde och satta, så skulle
 man för att låna skulle bli
 jämna och fina och för att
 deras uppluckrade jord ej så
 lätt skulle bli uttorkad vid-
 taga den åtgärd som kallas
 te a k_äp_ä låna. Därvid an-
 vände man sig av et k_äp_ä brä
 (även uttalat k_äp_ä brä) (se R tech.
 14). Till hålen, k_äk, köptes även
 i äldre tid plantor, som dragits
 upp av trädgårdsmästare. Man

odlade då endast vithål.

Under sommarens lopp
 måste måste man sedan gälträ
 de på låna efter sådden ur
 jorden uppkomma plantorna,
 och låna måste man ränsa.
 Det från detta arbete tillvaratagna
 agräset, lötön, och de bortgallade
 plantorna, de böt gältratt
 påntora, vilket tillsammans
 kallades ränsa, tvättades sedan
 och gavs åt korar. När potatisen
 kom upp, nr. tölora va fipkämna,
 skulle den förstas kuras, vilket
 här kallas te a hævapå tölora.
 Det tillgick i detta fall så, att
 man i de mellan tölslåna be-
 finliga gångarna, gåva, med en
 spade grävde upp jorden så

att dessa gångar nästan liksom
 små dike) och lade den ovanpå
 både själva tölslänt och på de
 nyss uppkomna potatisplantorna.
 Detta att lägga jorden helt över
 plantorna gik ill och endast för
 sig, om potatisen ej var längre
 kommen, än att den just började
 sticka upp i jorden (i jökbräna).
 Vora plantorna något lägre,
 måste man lägga den uppkomsta
 de jorden på länt runt de
 uppkomna potatisstjälkarna,
 tölslänta. I annat fall var
 det risk för att man dödade
 de uppkomna potatisplantorna
 med den pålagde jorden, vilket
 kallades te d tönkar rüm
 (med jord). När man satte potatis

på gårderna, jäkå, vilket skeddde i slutet av april, sist på april, eller i början av maj, först på maj, tillreddes åkeru på följande sätt.

På den höstplöjda åkeru spred man ut gödsel, varefter man myllade ned den genom att låra tvärs över fåronna med kråk, man trärå. Om jorden icke redde sig så bra, tog man så oli, karvade, först med ena kärhärva och därefter med ena stäthärva, om det behövdes.

Redde jorden sig bra så brakade man däremot endast stäthärva, sedan man tvärvat åkeru med kroken. Därefter köides fåron, förår, upp med kroken. De kallades sätöförår (ena sätöförår,

67.

best. f. sätöföra plus sätöförar,
best. f. sätöförara). Därefter skulle
man lägga sätötölar i förara.
Pättpotatis kallades sätötölar
eller sätör (ena sätö, best. f. sätö,
plus sätör, best. f. sätörä). Pätt-
potatis borde helst vara av
medelstorlek. Om den var onödigt
stor kunde man dock klyva
den, blott man såg till, att det
fanns groddknoppar, öjå, på
båda delarna av den blivna
potatisen. Men sättpotatisen
borde ej heller vara alltför
liten, ty då blevo potatisständer
små och svaga. Måla personens
kunde fallt på den idén
att sätta endast de allra minsta
potatisarna i kro att detta intet

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson. 1948. BRODDETORP

VGL.

Frgl. 27

betydde. Men i det fallet bedrog
 snällheten visheten. På som en
 gammal gubbe sade till sina
 granne, som plochade ut
 små potatisar för att sätta dem
 i sätta smätölörte i rinta få
 rinta smätölör - ni sätta små-
 potatisar, tills ni inte få (skörda)
 annat än småpotatisar!

Påttpotatisen lades oftast
 ut av kvinorna. De burde
 dem i linor, i rinka, eller i
 korvar med både rymmande
 en halv skäppa eller mindre
 (büzakörja el. büzakörja) och
 lade ut potatisarna med jämna
 mellanrum (2 à 3 dm. emellan) i
 sättofröra. Sedan detta var gjort,
 utblådde man potatisen genom

69.

att man med kroken kräv kämä
(= "hlöu kammama", d. v. s. kammama
mellansät oförora). Detta kallades
te a sora vör mülförör. På
gide det alltra till ett sätt
potatis på åhrarna, å dial. sätä
tölör. I yngre dial. heter det sätä
potätör (även uttalat botätör)
En liten tid efter det potatisen
blivit satt men innan den
kommit upp, harvade man po-
tatisfältet. Det kallades te a härvä-
tölörä. När potatisen kommit
upp så pass långt, att man
skäl se raderna av ny upp-
komna potatisstån, härde man
med kroken emellan raderna,
så att den upphärda, lösa jorden
fälldes intill och omkring pota-

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson. 1948. BRODDETORP

VGL.

Fgl. 27

kisständer, tölöstana. Detta
 arbete kallades te a sora på
 tölora. När potatisen var upp-
 kommen och påhörd, vilket
 senare man vilbländ kunde göra
 ett par gånger för att få bort
 ogräset, löttan, så fick man
 sedan, om det behövdes, för
 hand reusa bort ogräs ur
 potatisåker. Det kallades
 te a rän så tölora. Men de
 vanligen intill potatisfältet
 växande rovfura fick man
 både reusa och galtra för
 hand = rövora och en bra
 rän så a galtra för han.
 Det upps beskriofa sättet att
 sätta potatis, då man använde
 dragare och krok för att löra

71.

nytt färör kallades te a sät a
tälör på fär. På mindre ställen,
där man såhände dragare, kunde
man emellertid också se på
åhern sät a tälör på län på
sätt liknande det man använde
på kyrk gåstån. Men skillnad
var det dock. I en kyrk gåstån var
märken gödslad, kastad och
krattad, jöstäter, kätäter
a krätäter, innan man
märkte ut län och gåstån.
Där använde man blott, när
man skulle sätta ned potatisen,
en grov stör, stäkö, för att
göra hål i den lösa, krattade
jorden, vari man sedan helt
enkelt släppte ner sät a till
lämpligt djup och drog igen

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson, 1948. BRODDETORP

VGL.

Frgl. 27

trålen med jord medelst kratten.
 Men när man satte potatis
 på lån (som det hetta) ute på
 åkrarna, så kunde man helt
 enkelt mäta till lån och gånga
 på den opläjdade havrestubben,
 därefter lägga ut sätorra ovanpå
 jorden på/dr ut mät lån.
 Därefter brukade man bära
 dit gödsel i gamla säpkörvar.
 Så lade man en nävö gödsel
 på van tölä = en näve gödsel
 på varje potatis - ett icke allt
 för replit arbete! Därefter måste
 man med en spade gräva upp
 jord i de mellan lån ut
 mätta gångarna och så täcka
 potatisarna och gödseln på
lån. När potatisen koftu upp,

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
 H. Torstenson. 1948. BRODDETORP
 VGL.
 Frgl. 27

73.

måste man på nytt ta upp jord
ur dessa gångar emellanläna
och så lägga på tölörä.

Annat sätt te a sätta
tölör på läne förekom ofta.

Om man ville odla ett stycke
mark, som förut aldrig varit
odlad, t. ex. i en äng, så kunde
man göra detta genom att
där sätta tölör på väl. Det
tillgick så, att man direkt
på den ouppodlade ängens
gråsmitta, måtte ut läne
och gäva, varvid man i detta
fall måste ta till gångar, som
varo nästan (men ej fullt) så
breda som själva läna. Därpå
lade man störrä direkt på
gräset och lade gädsel på varje

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson. 1948. BRODDETORP
VGL.
Frgl. 27

potatis. På skar man med en
 skarp spade (av vanlig form) upp
 gräsvollen i gånar i lämpliga
 ränder, vilka man sedan vänder
 med grässidan ner och lade
 på potatisen och gödrelsen på
 läna. Det dröjde något längre
 för dessa potatisar än för
 potatisar satta i vanlig jord.
 Att komma upp, ty groddarna
 måste med sin väkthkraft
 kunna sig väg genom den
 sega grästarban över dem.
 När de kommit upp, fick man
 hävstå på tölörå på vanligt
 sätt genom att ta lös jord,
 som man grävde fram i botken
 på gångarna mellan läna
 och lägga den på läna runt

75.

potatisständer. Sådan potatis,
som växt på väl och som
tagit näring ej blott ur gädselu-
ktan och så ur de under som-
marens lopp ruttande gräs-
torvarna både under och över
den, fick vanligen en alldeles
extra god smak i jämförelse med
vanlig potatis. När hösten kom
och sådan potatisjord hördes upp,
vilket gick lätt nog, eftersom som-
marens potatisodling där rätt
upp grästover, var också ett
mycket stycke åker uppodlad. Detta
var också en av fördelarna med
te a sätta tölör på väl.

Upptecknat i Botary, Broddetorp,
under juli och augusti 1947
av Herman Torstenson
Fil. kand.

Landsmålsarkivet Uppsala 20052
H. Torstenson. 1948. BRODDETORP

VGL.
Frgl. 27